

Αθήνα 26 Ιουνίου 2014

Ο Επίκουρος, ο Λουκρήτιος και ο φιλοσοφικός διαφωτισμός των ανθρώπων

Χρήστος Γιαπιτζάκης

- Επίκουρος Καθηγητής Νευρογενετικής, Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών
- Ιδρυτικό Μέλος Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας "Κήπος Αθηνών"

Ο Επίκουρος, ο Αθηναίος φιλόσοφος που έζησε στην αρχή της Ελληνιστικής εποχής περί το 300 π.Χ. κατανόησε την φύση του ανθρώπου και του σύμπαντος και έδειξε τον δρόμο προς την ευδαιμονική ζωή. Υπήρξε ο πρώτος ανθρωπιστής φιλόσοφος επειδή ενδιαφέρθηκε για την ευτυχία όλων των ανθρώπων. Σε μια εποχή που η Πλατωνική Ακαδημία και το Αριστοτελικό Λύκειο δίδασκαν μόνο πλούσιους άνδρες, στην σχολή του, τον Κήπο, δίδαξε ισότιμα πλούσιους και φτωχούς, άνδρες και γυναίκες, εταίρες και δούλους.

Κατά τον διάσημο ψυχίατρο Ίρβιν Γιάλομ, ο Επίκουρος ήταν ο πρώτος υπαρξιακός ψυχοθεραπευτής επειδή ενδιαφέρθηκε να καταπραΰνει την ψυχική ταραχή, που οφείλεται στον υποσυνείδητο φόβο του θανάτου. Υπήρξε ο πρώτος διαφωτιστής φιλόσοφος επειδή αντιλήφθηκε πως μόνο με την παρατήρηση της φύσης και την επιστημονική γνώση θα μπορέσουν οι άνθρωποι να γλυτώσουν από την δεισιδαιμονία και τους παράλογους μεταφυσικούς φόβους. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που δίδαξε ότι η αληθινή ευλάβεια προς το θείο είναι ο σεβασμός και ο θαυμασμός για την υπέροχη και ευδαιμόνα φύση των θεών και είναι ανοησία και ασέβεια να τους φοβόμαστε ή να θέλουμε να τους χρησιμοποιούμε σαν υπηρέτες που ικανοποιούν τις επιθυμίες μας. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που μίλησε για την ύπαρξη του τυχαίου στην φύση που επιτρέπει την ελεύθερη βούληση των ανθρώπων. Υπήρξε ο πρώτος φιλόσοφος που συνέδεσε την ελεύθερη βούληση με την φρόνηση, την κριτική σκέψη, την υπευθυνότητα και την ηδονική άσκηση της αρετής. Υπήρξε ο πρώτος που μίλησε για πρόοδο της ανθρωπότητας από την πρωτόγονη στην πολιτισμένη εποχή, που βασίζεται στην παρατήρηση της φύσης, την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την ηθική και πολιτιστική ωρίμανση των ανθρώπων.

Για τον Επίκουρο δεν υπάρχει ευχάριστη ζωή αν δεν συνοδεύεται από φρόνηση, καλοσύνη και δικαιοσύνη και δεν υπάρχει φρόνηση, καλοσύνη και δικαιοσύνη αν δεν υπάρ-

χει ευχαρίστηση. Η δικαιοσύνη δεν είναι αυθύπαρκτη στην φύση αλλά απορρέει από την συμφωνία των ανθρώπων να μην βλάπτουν και να μην βλάπτονται, δηλαδή από το κοινωνικό συμβόλαιο. Ο Επίκουρος θεωρεί υποκρισία κάθε έννοια καθήκοντος ή σκοπού που δεν έχει επίκεντρο τον άνθρωπο. Η φρόνηση, ο ενάρτεος και ηδονικός βίος με σχετική αυτάρκεια και με απόκτηση αληθινών φίλων μπορούν να εξασφαλίσουν την ευτυχία κάθε ανθρώπου.

Με την παρατήρηση και την αναλογική μεθοδολογία που ανέπτυξε, ο Επίκουρος διατύπωσε απόψεις που επιβεβαιώθηκαν τους τελευταίους δυο αιώνες από την Επιστήμη. Μεταξύ αυτών είναι η ατομική σύσταση του σύμπαντος, ο νόμος της αφθαρσίας της ύλης, το βάρος των ατόμων, οι νέες ιδιότητες των μορίων που προκύπτουν από την ατομική σύστασή τους, η υλική σύσταση του νου, η ύπαρξη του τυχαίου στην φύση που επιτρέπει την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου, η υπαρξιακή ψυχοθεραπεία, η μοριακή βάση των ασθενειών, οι νόμοι της κληρονομικότητας, η εξέλιξη των ζωντανών οργανισμών, οι πολυπληθείς κόσμοι στο σύμπαν, ακόμη και η ύπαρξη εξωγήινης ζωής.

Η Επικούρεια φιλοσοφία εξαπλώθηκε επί επτά αιώνες στην Ελληνιστική και την Ρωμαϊκή εποχή βοηθώντας πολλές χιλιάδες ανθρώπους να ζήσουν ευδαιμονικά. Υπήρξε η πρώτη διεθνής ανθρωπιστική φιλοσοφία που επηρέασε Έλληνες, Ρωμαίους, Αιγύπτιους, Σύρους, Ιουδαίους και άλλους.

Το 55 πΧ ο επικούρειος Ρωμαίος ποιητής Λουκρήτιος συνέθεσε ένα μεγαλειώδες ποίημα 6500 στίχων με τίτλο «Περί της φύσεως των πραγμάτων» ("De rerum natura"), περιγράφοντας ποιητικά το κυριώτερο επιστημονικό έργο του Επικούρου, το «Περί φύσεως». Με το ποίημά του ο Λουκρήτιος προσπάθησε να εκπαιδεύσει στην Επικούρεια φιλοσοφία τον Μέμμιο, έναν ελαφρόμυαλο ευγενή Ρωμαίο πολιτικό, που ήταν γαμπρός του δικτάτορα Σύλλα και που τού άρεσε η ποίηση, ώστε να τον αποτρέψει να κτίσει μια έπαυλη στα ιερά ερείπια της σχολής του Επικούρου στην Αθήνα. Γράφει ο ποιητής: "Θέλησα να σου παρουσιάσω την θεωρία μας, με τους αρμονικούς στίχους των Πιερίδων, να την καλύψω με το γλυκό μέλι των Μουσών, μήπως και μπορέσω έτσι να κρατήσω την προσοχή σου στους στίχους".

Ο Λουκρήτιος ήταν χαρισματικός ποιητής και βαθύς γνώστης της Επικούρειας φιλοσοφίας και το μεγαλόπνοο ποίημά του σε δακτυλικούς εξάμετρους στίχους, κατά μίμηση του Ομήρου, αποτελεί μοναδικό συνδυασμό λυρικής και διδακτικής ποίησης και θεωρείται ένα από τα κορυφαία κλασικά έργα, από απόψεως μορφής και περιεχομένου. Το

επιστημονικό ποίημα «Περί της φύσεως των πραγμάτων» κατανέμεται σε έξι βιβλία. Στο πρώτο βιβλίο διατυπώνονται οι θεμελιώδεις αρχές της ατομικής φυσικής και μέσω της παρατήρησης των φαινομένων ανασκευάζονται οι αντίθετες φιλοσοφικές θεωρίες, Στο δεύτερο βιβλίο περιγράφονται οι ιδιότητες των ατόμων, αναλύεται η ανάδυση νέων ιδιοτήτων στα υλικά συσσωματώματα των ατόμων και αναπτύσσεται η συνεχής εξέλιξη του σύμπαντος με την αέναη δημιουργία και καταστροφή άπειρων κόσμων όπως η γη. Το τρίτο βιβλίο αναλύει την ατομική δομή της ψυχής και πραγματεύεται το θέμα του θανάτου με ψυχοθεραπευτικό τρόπο. Το τέταρτο βιβλίο περιγράφει τους μηχανισμούς λειτουργίας των αισθήσεων και της νόησης, του ύπνου και των ονείρων, του έρωτα και της γονεϊκής κληρονομικότητας. Το πέμπτο βιβλίο περιγράφει τον τρόπο δημιουργίας και λειτουργίας του κόσμου και των ουρανίων σωμάτων, το θέμα των θεών, την εξέλιξη της ζωής και του ανθρώπινου πολιτισμού. Το έκτο ερμηνεύει δυσεξήγητα φαινόμενα, όπως αυτό της αστραπής, της βροντής, του κεραυνού, των επιδημιών.

Η σημασία του έργου του Λουκρήτιου για την πνευματική ιστορία της ανθρωπότητας είναι τεράστια. Ο Ρωμαίος ποιητής σίγουρα δεν είχε φανταστεί ότι το έργο του θα αποτελούσε μια από τις ελάχιστες πηγές της Επικούρειας φιλοσοφίας μιάμιση χιλιετία αργότερα. Με την έλευση του Μεσαίωνα επικράτησαν επί μια χιλιετία πλατωνικού τύπου ιδέες, ο ανθρώπινος πολιτισμός οπισθοδρόμησε και ο Επίκουρος σκεπάστηκε από τόνους λάσπης ύβρεων και σιωπής.

Η ποιητική σύνθεση του Λουκρήτιου, όμως, άρεσε σε πολλούς με αποτέλεσμα να κυκλοφορήσει σε κάποια αντίγραφα στο πέρασμα των αιώνων. Οκτώ αιώνες μετά την συγγραφή του ποιήματος, ένα αντίγραφο κατόρθωσε να φτάσει και στην αυλή του βασιλιά των Φράγκων Καρλομάγνου, όπου αντιγράφηκε σε μερικά αντίτυπα. Περισσότερο από μισή χιλιετία αργότερα, ο Ιταλός Μπρατσιολίνι ανακάλυψε το 1417 ένα από τα αντίγραφα του επικούρειου αυτού βιβλίου από την εποχή του Καρλομάγνου σε ένα μοναστήρι της Γερμανίας και η μελέτη του του μεγάλου ποιήματος του Λουκρήτιου επηρέασε την ελεύθερη σκέψη πολλών ουμανιστών κατά την Αναγέννηση.

Το 1650 η Επικούρεια φιλοσοφία αναβίωσε από τον φυσικό φιλόσοφο και καθολικό ιερέα Γκασσαντί. Αυτή η αναβίωση οδήγησε στον Διαφωτισμό, τον Εμπειρισμό και την Επιστήμη επηρεάζοντας κορυφαίες προσωπικότητες όπως ο Γαλιλαίος, ο Νεύτωνας, ο Λοκ, ο Ντιντερό, ο τρίτος Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Τόμας Τζέφφερσον, επι-

στήμονες όπως ο Λαβουαζιέ, ο Δαρβίνος και ο Παστέρ, αλλά και νεώτερους φιλοσόφους όπως ο Κάρλ Μαρξ και ο Τζων Στιούαρτ Μιλλ.

Ο επιστημονικός διαφωτισμός του Επίκουρου, μέσα από το ποίημα του Ρωμαίου μαθητή του, έδωσε πνευματική δύναμη στην ανθρωπότητα να σηκωθεί από την κατάπτωση του Μεσαίωνα. Ο διαφωτιστής Βολταίρος έγραψε για ένα τμήμα του ποιήματος του Λουκρήτιου: "Ο στίχος αυτός θα ζει, όσο υπάρχουν άνθρωποι". Ο στίχος αυτός εξυμνεί την προσφορά του Επίκουρου στην πνευματική ενηλικίωση της ανθρωπότητας:

...“Χάμω σερνόταν, μπρος στα μάτια όλων ατιμασμένη η ανθρώπινη ζωή, πλακωμένη από το βάρος της θρησκείας, που απ' τα ουράνια πρόβαλε την τρομερή της όψη και απειλούσε τους θνητούς. Τότε, πρώτος ένας Έλληνας, τόλμησε να υψώσει το βλέμμα του καταπάνω της, και να της αντισταθεί. Αυτόν δεν τον σταμάτησαν μήτε οι μύθοι για τους θεούς, μήτε οι κεραυνοί, μήτε το απειλητικό μουρμουρητό τ' ουρανού. Ίσα ίσα που δυνάμωσαν το θάρρος της ψυχής του και περπάτησε το απέραντο Σύμπαν με λογισμό και πνεύμα. Και μάς ξανάρθε νικητής για να μας πει τι είναι δυνατόν να γίνει και τι όχι. Και ακόμη πως τα σκοτάδια τα πνευματικά δεν τα σκορπίζουν οι ακτίδες του ήλιου, μήτε τα φωτεινά βέλη της μέρας, μα η ενατένιση της φύσης και ο ορθός λογισμός”...

Βιβλιογραφία

Λουκρήτιος: "Η Φύση των Πραγμάτων" (Μετάφραση Θ. Αντωνιάδης – Ρ. Χαμέτη). Εκδόσεις Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2005.

Γιαπιτζάκης Χρήστος: "Φυσιολογία: Η φύση του σύμπαντος και του ανθρώπου". Πρώτο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας (Πρακτικά), Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2011.

Λιοντάκη Αρχοντία: "Λουκρήτιος, ο επικούρειος ποιητής". Δεύτερο Πανελλήνιο Συμπόσιο Επικούρειας Φιλοσοφίας (Πρακτικά), Εκδόσεις Φίλων Επικούρειας Φιλοσοφίας, Αθήνα, 2012.

Πρώτη δημοσίευση στο www.epicuros.gr στις 30 Ιουνίου 2014